

Tea Rogić Musa

METAFORIKA U PSOVCI JANKA POLIĆA KAMOVA – PRILOG POETIČKOM KONSTITUIRANJU HRVATSKE PJESNIČKE AVANGARDE

dr. sc. Tea Rogić Musa, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, izvorni znanstveni članak

UDK 821.163.42.09 Polić Kamov, J-1
821.163.42.02 Avangarda

U radu se opisuje metaforika u zbirci Psovka J. Polića Kamova s obzirom na dva interpretacijska konteksta: oponiranje kanonu moderne raslojavanjem njezinih semantičkih i versifikacijskih amblema te prinos artikuliranju formacijskih obilježja hrvatske pjesničke avangarde. S obzirom na moguću tipologiju metafora u pjesničkom tekstu na pet razina – metafora-riječ, metafora-rečenica i metafora-tekst te metafora-funkcija i metafora-konstrukcija – destrukcija kanona moderne prepoznaje se na prvim trima razinama, dok se avangardističko načelo formira na razini funkcije kao poetičke orijentacije. Metafora-funkcija i metafora-konstrukcija uvrštavaju Polića u avangardni stilski kompleks i upućuju na odstupanja od esteticizma moderne. Na formalnom planu u zbirci se prepoznaju pravilne sintaktičke sheme, a transparentnost metaforičkoga sloja omogućena je prepoznavanjem postupaka pjesnikove intencije kao znakova njegove metapoetičke svijesti.

Ključne riječi: *metafora; riječ; rečenica; tekst; funkcija; konstrukcija; avangarda*

1. Psovka između moderne i avangarde

Janko Polić objavio je zbirku pjesama *Psovka* u vlastitoj nakladi 1907. u Zagrebu, a kako svjedoče suvremenici i kritike u onodobnoj periodici, naišla je na nepovoljan odjek¹. Kao izrazit disonantni ton u kontekstu esteticističke poetike moderne, najavila

¹ O prvim kritikama *Psovke* književni su povjesničari pisali više nego o samoj zbirci, a Matoševa odrednica da je Kamovljeva zbirka "lirika lizanja i poezija pljućkanja" postala je paradigmatički i antologijski dio matoševskoga kritičarskoga diskursa, bez obzira na to što je to stajalište sam Matoš nakon Kamovljeve smrti revidirao. Usp. Petrač (1980).

je jezične, motivske i svjetonazorske preokupacije potonjega ekspresionizma. Versifikacijski je oponirala modernističkoj postavci o skladu forme i sadržaja, a preuzimanjem biblijskoga verseta naslonila se na kranjčevićevsku tradiciju s kraja XIX. st., no nije posve ignorirala središnji kanon hrvatske moderne. Na motivskom planu Polić zadržava zaokupljenost krajolikom, i to onim domaćim, prepoznatljivim (primorskim, za nj zavičajnim) te uvjetovanost ponašanja i reakcija lirskoga subjekta vremenskim prilikama i konkretnim prostornim koordinatama unutar realnih društvenih okolnosti, u kojima se kretao pjesnik u doba nastanka zbirke. Razmjerna su novost bili motivi tjelesnosti, raspada mladoga tijela, seksualne disfunkcije, delirija, erotske ekstaze i destruktivne strastvenosti, no i oni su kontekstualizirani u prepoznatljive okvire raspada obiteljskoga moralnoga i emocionalnoga naslijeđa, koje funkcionira – na razini cjeline zbirke – kao tematska platforma koja proizvodi i objašnjava većinu frustracija i dvojbi lirskoga subjekta. S obzirom na izrazit osporavateljski ton, lirski subjekt transponira agresivan emocionalni sadržaj, ističe svoj destabilizirani položaj u obitelji, društvu, ukupnoj – kronotopski razaznatljivoj – tradiciji i njezinim etičkim i religijskim amblemima. Kako bi istaknuo podijeljenost svojega bića i ljudskoga morala kao društvene kategorije, pjesnik je posegnuo za biblijskim intertekstom kao univerzalno razumljivim priručnikom o vrednotama dobra i pošastima zla, opredijelivši se tako za bipolarnu ideju svijeta, u kojoj je njegov lirski subjekt na strani ukinute slobodne volje i robuje isključivo niskim nagonima, nasuprot rafiniranim – ali lažnim – idealima ljepote i sklada.

Kamov problematizira prastaru dihotomiju o dogmi s jedne i slobodi s druge strane, poistovjećujući slobodarski duh s tjelesnom raspuštenošću i odmakom od kršćanskoga ćudoređa. Primitivni nagoni postaju nadređeni onima društveno i kulturološki ovjerenima, čime se pjesnik približio avangardističkoj modi anarhije, ali nije ju primijenio na formalno-metričkom planu. Naprotiv, kompozicija zbirke razmjerno je tradicionalna i odnosi se prema lirskom subjektu kao prema dominantnoj i smislotvornoj svijesti (to je kanonsko obilježje moderne, koje je Kamov nesvjesno anticipirao) pa tako naznačuje uvodne pjesme koje objašnjavaju subjektov položaj u svijetu, središnju pjesmu o solarnom simbolu, nakon čega slijedi pad u tjelesni rasap, no zbirka završava u ditirambskom tonu, za koji nije posve jasno je li autentičan rezultat pjesnikove autorske zamisli o usponu i padu subjektova bića ili je tek poetička nedosljednost koju su proizvela mnogobrojna nefunkcionalna ponavljanja i sintaktički paralelizmi, koji su stoga morali biti i semantički opravdani pa ih je pjesnik zato uvrstio u posljednju pjesmu zbirke.

Polićeva kompozicijska i sintaktička rješenja dovode u pitanje razinu njegove metametričke svijesti, iako se sigurno namjerno suprotstavio akcenatsko-silabičkoj versifikaciji, koja je dominirala hrvatskom modernom. U njegovu nekarakterističnom slobodnom stihu naslućuje se spontani izričaj potonjega ekspresionizma, o kojem Polić nije imao formacijske svijesti. *Psovka* je nastala 1905., pjesnik nije dostatno poznao zakonitosti vezanoga stiha niti je – kao osamnaestogodišnjak – imao namjeru nasljedovati lirsku tradiciju hrvatskoga esteticizma. Književna historiografija redovito je zbirku

potpuno izdvajala iz korpusa moderne², iako je rano uočena signifikantnost biblijskoga interteksta, a Polićeva inačica slobodnoga stiha tumačila se kao prozni govor, koji oponaša psalmičan ton Staroga zavjeta³. Na taj se način uvriježila interpretacija prema kojoj se u biblijskoj formi prenosi sadržaj upravo suprotan biblijskom svjetonazoru (ogledni je primjer preljubnička i antijobovska *Pjesma nad pjesmama*). Polićeva osuda kršćanskoga morala inzistira na ironiji i psovci kao parolama svijeta bez božanske dogme, no njegov lirski subjekt ne nalazi spas i zadovoljstvo u svojoj pobuni nego upada u prazno ništavilo, kojemu na formalnom planu odgovara neuravnotežena poetska dikcija. Izmjenama entuzijastičnih lucidnih trenutaka i mračnih padova u očaj najjasnije se izražava smisao pjesničke pobune, kao u pjesmi *Finale*, u kojoj subjekt sagledava svoj položaj u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, okružen živim tijelima kojima je umrla duša (te mrtve duše vlastitu prošlost gledaju kroz zlatne križeve i mramorne spomenike).

Sve pjesme u *Psovci* danas se mogu čitati kao dokumenti o njihovu tvorcu, studije o moralu i međuljudskim odnosima i kao analiza nagona i podsvjesnih trauma⁴. Neujednačena poetska struktura pridonijela je inauguraciji Kamova kao pjesnika karikature, apsurdna i groteske u službi artikuliranja kompleksnosti pojma slobode pojedinca. Tmuran, iskrivljen i karikiran krajolik nije uvijek uspjele uklopljen u Polićevu stvaralačku koncepciju, koja nije bez programsko-društvenoga cilja, bez obzira na to što on nije nedvosmisleno istaknut. Ogoljen lirski subjekt, svjestan apsurdnosti svojih stajališta, upućuje na spontani avangardizam Polićeva svjetonazora, no zbirka u cjelini nema jasnu avangardističku fizionomiju, iako je izrazito antikonformističko poetsko djelo i nadaje se kao inovatorski prethodnik formacijske avangarde koja započinje oko godine 1910., kad Polić već završava svoj književni i životni put. To ga – u periodizacijskom smislu – čini jedinim hrvatskim pjesnikom kojega bi se moglo smatrati pretečom nekoga stilskoga kompleksa koji je dominirao europskim (u ovom slučaju u manjoj mjeri i hrvatskim) pjesništvom.

Sa sviješću o izdvojenosti Polićeve književne pojave, prvi je V. Čerina, i sam pod utjecajem avangardnoga pokreta, napose talijanskoga futurizma, upozorio na obilježja *Psovke* koja anticipiraju poetiku europske pjesničke avangarde⁵. Senzibilitet njegova lirskoga subjekta, duh epohe kojoj pripada i literarna koncepcija koju želi osporiti upućuju na umjetničku paradigmu koja je zaživjela nakon pjesnikove smrti, no u *Psovci* je ta osporavateljska metoda nedovoljno zorno artikulirana. Da bi uopće postala interpretacijski vidljiva, nužna je primjena čitateljskih strategija koje uspijevaju dešifrirati i razgraničiti pjesme nastale prigodno, kao plod osobnoga duševnoga stanja i trenutačnoga nadahnuća od pjesama koje zrcale postojanje pjesnikove metatekstualne svijesti

² Usp. Župić (1931), Šimić (1937), Kaštelan (1950).

³ Usp. Milanja (1996).

⁴ O autobiografizmu u Polićevu pjesništvu usp. Urem (2006).

⁵ Usp. Čerina (1921).

koja se obračunava s onim elementima hrvatskoga pjesništva i kulturnoga naslijeđa koje drži zastarjelima.

Od početka 1970-ih naovamo pojačan je interes za Kamova kao rubnu književnu pojavu koja predstavlja jedini koherentan opus na prijelazu dvaju razdoblja, dovodi u pitanje kanon i ukus hrvatske moderne, no podliježe opreci između potrebe za eksperimentom, inovativnošću i originalnim formalnim zahvatima i one za afirmacijom svjetonazora koji se bori protiv hrvatske, domaće malograđanske uskoće što proizlazi iz pjesnikova stvarnoga osobnoga sukoba s društvenom sredinom. Polić nije beskompromisni antitradicionalist, on upravo traži nova nadahnuća u tradiciji i nastoji se u nju uklopiti. Njegovo opredjeljenje protiv moderne ima posve uske, hrvatske izvore, što je dio suvremene mu kritike odmah pozdravio⁶. Odbacivanje moderne Matoš tumači kao plagiranje Kranjčevića, a neartistički jezik kao književničku pozu i neutemeljeno nametanje vlastite poezije kao posljedice osobne tragične sudbine. U takvu pristupu, Kamov je zadugo bio obilježen kao prognanik iz hrvatske književnosti kojemu je izdvojenost bila literarni program. Matoš ne primjećuje da je Kamov svjestan uzaludnosti svojega bunta, što je stav karakterističan za avangardistički duhovni elitizam i utopizam⁷. Potreba prevrednovanja i optimalna projekcija u budućnost⁸ kao utopijski projekt dvije su ključne poveznice između Kamova pjesnika i avangardne stilske formacije. Iz *Psovke* se mogu iščitati osporavateljski svjetonazor i pjesnikova umjetnička nakana te svjesno izdvajanje iz aktualne mu pjesničke produkcije. Kao točka književnopovijesnoga diskontinuiteta nastojao je resemantizirati tradicijske motive hrvatske kulturne baštine, a *Psovka* se nametnula kao signifikantan kontrast muzikalnosti i likovnosti esteticističkoj liričnosti moderne.

Polićev diskurs u *Psovci* vrvi afektiranim leksičkim doskočicama koje nisu uvijek sintaktički dotjerane, što upućuje na nerazmjer između autorova kreativnoga potencijala i spisateljske zrelosti pa nefunkcionalno odstupa od gramatičkih pravila i mjestimice piše kolokvijalnim idiomom kojemu je glavni cilj prenijeti društvenu, a ne poetsku poruku. Emotivno neuravnotežen lirski subjekt transponira i psihološki dokumentira motivske okosnice cijele zbirke: erotski i ljubavnički delirij kao izraz slobodne ljubavi, eksplozivno iznošenje emocija te ulančane nizove svakovrsnih refleksivnih asocijacija glavno obilježje kojih su ironičan i naoko rezigniran stav, čija manifestacija ima zadaću upozoriti na tobožnju ravnodušnost prema svakidašnjoj zbilji, koja svojom jalovošću i ispraznošću ne zaslužuje subjektive visokofrekventne emocije.

Većina interpretatora *Psovke* (a o Kamovu je objavljeno više o dvije stotine bibliografskih jedinica i nekoliko monografija⁹) ističe pjesnikovu preuranjenost u odnosu na suvremenike. Načelne primjedbe koje se iznose na račun njegove spisateljske

⁶ O njem pohvalno piše M. Marjanović (1907), na čiji je članak Matoš reagirao (1907).

⁷ Usp. Slabinac (1988).

⁸ Usp. Flaker (1982).

⁹ Usp. Petrač (1980) i Milanja (1996).

vještine mogu se podijeliti u nekoliko skupina: ponajprije, tehnički propusti, koji se odnose na stih i poetsku sintaksu (što je istaknuo već Marjanović); nepotrebna ponavljanja i gomilanje usporedbi te neprimjeren sadržaj koji mjestimice koketira s pornografijom (Matoš); sporan odnos prema suvremenoj mu književnoj paradigmi, a time i trajno problematičan položaj na periodizacijskoj i klasifikacijskoj osi (A. Flaker, N. Ivanišin, G. Slabinac); smisljena neodređenost (B. Popović; potonja je možda najoštrija kritička opaska jer oduzima zbirci dio recepcijskoga potencijala¹⁰). Navedene primjedbe, za koje sve odreda postoje opravdanja u pjesmama, uspoređuju Kamova s normom hrvatske moderne, premda bi se sve pjesme u *Psovci* općenito mogle odrediti kao refleksivne i opisne u kojima se iznosi neka ideja, stav o nekoj društvenoj dogmi ili proces sazrijevanja subjekta (uvijek obogaćen krikom ili krupnom emotivnom gestom). Prema tim odrednicama *Psovka* nije antilirična zbirka¹¹, u njoj su poetski paralelizmi brojni, a emotivna usmjerenost nedvojbeno; štoviše, inzistiranje na antitezi između pjesnika i ostatka svijeta upućuje na jasnu ideju da se dosljedno od prve do posljednje pjesme strukturira emotivni i misaoni niz koji čini konzistentnu cjelinu, a zrcali jedinstven i artikuliran svjetonazor, i društveni i pjesnički. Kao vrhunac stvaralačke kreacije obično se ističe *Pjesma nad pjesmama*, dok posljednje pjesme, osim završnoga *Finala*, usporavaju erupciju i utišavaju subjektov glas. Mjestimična monotonija, uzrokovana leksičkim i sintaktičkim ponavljanjima, manira je baštinjena od moderne, no izostaje modernistička estetika.

Izvornost je Polić nastojao postići poetizacijom tzv. nepoetskih tema, koje su ga intimno nadahnjivale. Iako u slobodnom stihu, zbirka sadržava tradicionalna formalna rješenja: dekorativnost i deskriptivnost, razmjerno proziran metaforički jezik koji operira amblemima hrvatskoga pjesništva XIX. st., egzaltiran i hipersubjektivan lirski subjekt te narativna intonacija koju uvjetuju sintaktička ponavljanja, gomilanje sastavnih veznika i povezivanje stihova u odnos glavne i zavisne rečenice kao u proznom tekstu. Polićev stil posljedica je nejasne predodžbe o kompoziciji i razvoju motiva u svakoj pjesmi pojedinačno te na razini zbirke. Zbog kompozicijske labavosti, u svim pjesmama, osim donekle u *Pjesmi nad pjesmama*, dominira statičan prozni ritam i metaforički izrazi koji svi nose sličnu emotivnu poruku te prenose autobiografski sadržaj. Ta okolnost otežava pristup Polićevoj metaforici jer je metafora, onda kad je dominantno obilježje poetskoga teksta, metajezični znak koji nudi izravne informacije o pjesnikovoj metapoetskoj svijesti. Metafora, nadalje, upućuje na pjesnikova stilistička, formacijska i žanrovska opredjeljenja, njegove oponente i uzore te bazičnu duhovnu shemu koju pjesnik eksploatira u svojim lirskim situacijama. *Psovka* je u cjelini jedinstvena lirski situacija, koja se ponavlja u svakoj pjesmi, a može se interpretirati kao ekspresivan i afektiran odgovor i emotivno hiperbolizirana reakcija na konkretne društvene podražaje. Zbirka se zbog toga može čitati i kao metafora pjesnikova stava

¹⁰ Usp. Popović (1970).

¹¹ Usp. Kravar (1984).

prema nekim aspektima vanjskoga svijeta, među kojima su najeksplicitnije apostrofirani moralna kriza, kritika religijske svijesti, malograđanska svakidašnjica i represivan društveno-politički aparat koji proizvodi osjećaj neslobode mišljenja i poziva na revolt i bunt. *Psovka* kao govorni – pa potom i poetski – čin metonimija je tog buntovničkog stava te pjesnikova duhovnoga stanja i kritičkoga iskustva.

2. Od pojedinačnog k općem – metafora-riječ, metafora-rečenica i metafora-tekst¹²

Afektivni i emotivni intenzitet *Psovke* upućuje na njezin golem metaforički potencijal čije nedvojbeno postojanje sugerira zaključak da zbirku ne treba čitati kao autobiografsku ispovijest nestabilne svijesti nego i kao rezultat preoblikovanja jezičnih sredstava sa svrhom njihove poetizacije. Polić je očito svjesno odbacio sve metričke i versifikacijske obveze te se, vjerojatno intuitivno, preusmjerio na oblikovanje dojmljivih pjesničkih slika:

*Velike vidim grobnice i zlatni su im krstovi;
mramorni su spomenici i natpisi slijevaju na njima;
krasni su vijenci i papirnato cvijeće;
bogate su haljine vaše, o mrtvi velikani.
(Finale)¹³*

Odustajanje od muzikalnoga ritma vezanoga stiha indikativno je poetičko opredjeljenje, postignuto razgranatom metaforikom i deskriptivnošću.

Izdvajanje metafore kao pojedinačne riječi u interpretativnom postupku omogućuje distanciranje od poetskoga govora kao govora osjećaja i intimne ispovijedi, potom i kao govora ideologije; metaforička riječ osigurava autonomiju pjesniku kao osviještenu stručnjaku, koji se promišljeno služi riječima. Riječ nije samo posrednik u izražavanju pjesnikovih osjećaja ili dojmova – njoj pjesnik omogućuje samostalan život, izvan stvari u zbilji s kojom ju ustaljena predodžba povezuje.

Metafora-riječ upućuje na veze jedne riječi s drugima u zadanom kontekstu, što pretpostavlja optimalno funkcionalizirano istraživanje semantičkih odnosa, a ne tek mehaničko spajanje međusobno značenjski udaljenih riječi. U Polićevim pjesmama to načelo nije najočitije – u svakoj se pjesmi vidi trag nenamjernoga “kompliciranja”, koje svjedoči o pjesnikovu stvaralačkom postupku. Na taj način nije uvijek uspijevao osmisliti nove, originalne semantičke veze, koje bi istodobno djelovale inventivno i

¹² Izdvajanje metaforike kao zasebna interpretacijskog aspekta *Psovke* potaknuto je u podnaslovima istaknutom tipologijom metafora u pjesničkom tekstu i mogućnostima njezine ovjere na hrvatskim avangardističkim tekstovima, koji su u tom čitateljskom ključu dosad bili zakinuti.

¹³ Primjeri se navode prema izdanju *Psovke* iz PSHK, knj. 83, Zagreb, 1968., koje grafijski neznatno odstupaju od izvornika iz 1907.

čitatelju bile razumljive. Primat riječi u pjesničkom postupku, kojemu je konačan cilj metafora, specifična je poetička i strukturalna procedura, koja, ako ju je pjesnik osvijestio, ima konkretnu funkciju – razlikovanje govora poezije od govora proze. Na tom se planu manifestira i čitateljska koncepcija metafore-riječi kao načina povezivanja dviju, rjeđe više riječi u neraskidivu cjelinu, značenje koje se koncentrira u samo jednoj riječi. Postupak ujedinjavanja nekoliko značenjskih slojeva različitih riječi u jednu ključnu riječ svojstveno je upravo govoru poezije. Polićeva riječ, kao da je posrijedi prozni tekst, u metonimijskom je odnosu sa stvari koju imenuje – ne ignorira stvar niti zbiljskim stvarima pridružuje “pogrešna” imena:

Jedan je grob naš i preko njega nema krsta;

jedan je lijes naš i tjelesa se naša grle,

vlažna je zemlja – o mrtva ljubavi.

(Ledeni blud)

Metafora-riječ u interpretaciji dobiva pravo da se odnosi na samu sebe i tumači s pomoću riječi od kojih se sastoji, a koje mogu – ali ne moraju – upućivati na konkretan predmet vanjskoga svijeta. Takva, “supstancijalna” metafora motivirana je potencijalnim odnosom ključne riječi i riječi u njezinu najbližem kontekstu. Polićev postupak metaforiziranja uključuje imenovanje, narativnost i opisnost:

Kitty je golubica i ona će vam pričati pohot orlova;

pandža je duša moja i pojim se krvlju ideja.

(Intermezzo)

Riječ stoga ne upućuje na samu sebe, već na neku vanjsku stvar i pojavu (ili osobu, kao Kitty), a metafora-riječ postaje posljedica zbiljskih odnosa među stvarima. U metaforici Psovke ključna je razina na kojoj se realizira metafora-rečenica:

Silovat ću te, bijela hartijo, nevina hartijo;

(Preludij)

Zalutao je let moj i prašume mi bijahu gnijezdo:

(Intermezzo)

smrskat ću ledeni lijes i velike sjat će mi oči –

(Finale)

Na njoj se poništava neutralnost riječi (dok pojedinačna riječ u Polića nerijetko zadržava svoje denotativno značenje, kao u *Preludiju: ogromna je strast moja i jedva ćeš je podnijeti; / izmičeš se bijesu mojem i blijeda si od prepasti;*). Metaforička se bit kadšto koncentrira u jednoj riječi (kao u primjerima *moji su cjelovi crni //, pojim se krvlju ideja //, pohotne su ralje smrti, // plamen otpora*), ali metaforički se prijenos uvijek događa na

razini odnosa između nekoliko riječi. Poetska rečenica osnovna je sintaktička razina na kojoj se događa metaforički sudar više značenja. Budući da Polić nije inzistirao na važnosti strukture i organizacije, svojoj je rečenici priskrbio komunikacijsku inerciju koja je donekle ukinula potrebu za inovacijom. Pjesnik *Psovke* nije imao ambiciju, poput mnogih modernista i poslije avangardista, zahvaljujući sintaksi jezično ovladati svijetom oko sebe i stvoriti iluziju da su odnosi među stvarima skladno uređeni. Naprotiv, njegova sintaksa ruši tu iluziju i upozorava na kaos u prirodi (osobito u pjesmi *Dan mrtvih*). U tom je smislu Polić bio sklon svojevrsnom radikalnom realizmu (koji je u tom zamišljenom, ogoljenom obliku i sam iluzija), što se znatno razilazi s formacijskim smjericama koje su njegovu pjesništvu naknadno pridružene. Nedovoljno osmišljen sintaktički ustroj nije naišao na povoljan odjek u suvremenika, bez obzira na to što u Polića nema ni traga asintaktičnosti, agramatičnosti ili alogičnosti rane avangarde. Štoviše, njegova se poetska sintaksa može opisati kao maksimalno iskorištavanje sposobnosti riječi da se kombinira s drugim riječima u duge rečenične nizove.

Primat rečenice u *Psovci* nije odraz konstruktivističkoga načela izgradnje pjesme. Zato su neke pjesme sročene kao nabranje (*Intermezzo* i *Finale*), koje, unatoč metaforičnosti, ne ostvaruje neočekivane veze među riječima. Rečenica u središtu koncepcije pjesničkoga jezika nije, dakle, odraz poetičkoga opredjeljenja, nego simbol intimnoga svjetonazora koji je polazio od pretpostavke da je svijet neprijateljska, kaotična cjelina¹⁴. Sintaksom Polić ne konstruira novu zbilju nego reproducira postojeću, onu koja ga je neposredno okruživala. Gradnja rečenice izravno mu je povezana s tumačenjem društvenih i kulturnih procesa. Razumijevajući pjesnički izraz kao sredstvo kojim se čovjek obračunava s vanjskim svijetom, deklarativno je prihvatio načelo anarhičnosti umjetničkoga stvaranja i ničim sputane imaginacije, koju je na formalnom planu teško koordinirati. Sintaksu je na taj način odredio kao sredstvo zaštite od lažne jezične kulture¹⁵, kojom se sputava pjesnikova samovolja. Danas se upravo taj tendenciozni anarhizam doima kao ograničavajuće načelo, koje njegovu riječ nije oslobodilo od stega sintakse nego je otežalo razumijevanje poetskoga teksta kao cjeline (ako u njemu dominiraju nizovi metafora, može se nazvati metafora-tekst).

U rečenici u pjesmi (što obično odgovara jednom stihu) za razumijevanje pojedinačnih riječi mora se uspostaviti odnos bližega i daljega konteksta. Riječ u sintagmi i rečenici nije riješena svojega leksičkoga značenja, bez obzira što se njezino značenje, kao poetske poruke, ostvaruje u kontekstu veće cjeline – stiha, strofe ili kadšto cijele pjesme. Polićev semantički aparat s pomoću kojega je uspostavljao odnose među riječima, rečenicama i većim sekvencijama teksta u osnovi stavlja naglasak na semantički potencijal svake riječi u pjesmi i na njezine moguće i vjerojatne varijante s obzirom na zadani kontekst. Nisu, međutim, sve varijante ravnopravne i među njima vlada hijerarhijska uređenost. Osnovno ili leksičko značenje riječi varijanta je usvojena kao konvencionalan

¹⁴ O Polićevu filozofskom svjetonazoru usp. Brida (1993).

¹⁵ O nekim karakterističnim obilježjima Polićeva jezika, osobito leksika, usp. Ivaštinović (1954. i 1956).

jezični običaj koji ima usko semantičko polje. Prednost je Polić davao lančanim asocijacijama, i nije ih uvijek hijerarhijski uređivao s obzirom na njihov stupanj mogućega razumijevanja u čitateljskoj situaciji:

*volovi vuku plug i ropstvo im donaša sijeno;
konjče nosi boljara i sjajna je dlaka njegova;
bogato se pita krmak i tečno je meso njegovo:
vitki su zakoni i oštri i krcate su staje zobi.*
(Preludij)

Varijante jedne riječi poklapaju se s varijantama neke druge riječi, u čemu se krije razlog Polićeve obilne sinonimije, koja osigurava visoku recepcijsku razumljivost. Zbog toga se čini da je gomilao bliskoznačnice, ne mareći koje od njih čitatelj zapravo i očekuje u danom kontekstu. Tipična je situacija u Polićevoj pjesmi dvojaka: ili je s previše riječi obuhvaćeno premalo značenja (što znači da je upotrijebio predvidljive metafore) ili je u malo riječi sažeo golemo semantičko polje potencijalnih značenja, što stvara dojam neuređenosti i zahtijeva postupno raspletanje metaforičke mreže kako bi se doprlo do smislotvornoga sloja. Razlikovanje leksičkoga i kontekstualnoga značenja važno je za uočavanje Polićeve metafore jer ističe semantički potencijal svake riječi u korist njezinih novih kontekstualnih veza, a metafora kao idealan instrument aktualizacije semantičkoga potencijala može pridonijeti redefiniranju i prevrednovanju Polićeva pjesništva. Budući da *Psovka* u hrvatskoj književnoj historiografiji ima status klasičnoga pjesničkoga teksta, iz suvremene čitateljske i interpretatorske perspektive povoljna je okolnost što Polić metaforički govor upotrebljava često, premda sigurno nije razlikovao metafore kao riječi i kao rečenice. Njegova metaforika svjedoči i o tome da je metaforičnost svojstvo pjesništva koje ga po tome čini posebnom vrstom govora pa pjesnik o svijetu oko sebe *mora* govoriti u metaforama, on ih ne može zaobići, čak i kad ne posjeduje izrazitu metapoetsku svijest. Polićev lirski subjekt svoj odnos s drugim, bilo živim bilo neživim, entitetima ne može drukčije pojmiti nego metaforički; i konačno, riječi u pjesmi nerijetko su u spontanom metaforičkom odnosu pa se događa interakcija među riječima koja koncentrira značenje u jednoj riječi, sažima ga u jednoj rečenici, ili ga širi na cijeli tekst. Narav te interakcije dalekosežna je i proizvodi značenja koja zrcale pjesnikov pogled na jezik i njegovo mjesto u izvanpoetskoj stvarnosti.

Upitno je u kolikoj je mjeri Polić osvijestio prednosti koegzistencije nekoliko značenja u metafori. Višeznačnost metafore kao mogućnost izbora između više značenja ne zahtijeva koncentraciju svih raspoloživih značenja, pa pjesnik tako ima izbor, zbog čega se iza svakoga realiziranoga značenja krije drugo, alternativno značenje, koje je prvomu ravnopravno. Odnos tih dvaju značenja ne mora biti utemeljen u zbilji, može biti poetološka apstrakcija, ali opravdana potrebom metaforičke konfrontacije riječi. Na taj način metaforička rečenica u tropološkom smislu postaje elementarna metaforička situacija, u kojoj su riječi smještene u kontekst koji ih povezuje s njima nesrodnim

riječima i tako stvara nove oblike homonimije, koja nije leksičke nego poetske naravi. Posrijedi je spontana metaforička procedura, koja uspostavlja hijerarhiju među riječima na razinama od rečenice do teksta. Metaforička hijerarhija ne odgovara leksičkoj, jer je metafora ekstremna varijanta čija je hijerarhijska pozicija jednokratna i prisutna samo u konkretnom tekstu. Polićeva početna situacija upravo je leksički sustav sa svim njegovim prirodnim ograničenjima, a promjena hijerarhije moguća je jer pjesnik ne ignorira njezino postojanje (kao što je, primjerice, bio slučaj s dadaistima i nadrealistima). Lirska situacija onaj je čimbenik koji pjesnikovu samovolju čini prihvatljivom i osigurava smislen kontekst neočekivanim vezama među riječima. Tu "situaciju" može se razumjeti kao cjelinu pjesničkoga teksta, u kojem su na razini cjeline iznesene okolnosti koje ovjeravaju metaforičke odnose. Gradnja metafora značenje kojih se očituje na razini cjeline teksta upućuje na cjelovitu metaforizaciju poetskoga diskursa, koji tako postaje jedna velika metafora za neku izvanjezičnu ideju (u predloženoj podjeli, to je, na diskurzivnoj razini, metafora-tekst, a na poetičkoj i svjetonazorskoj metafora-funkcija; ogleđni je primjer *Pjesma nad pjesmama*).

Metaforu-tekst, koja nije tek zbroj metafora-rečenica nego je rezultat "kretanja značenja", najjasnije se razvija s pomoću narativnosti i fabularnosti, dugim sekvencijama koje obuhvaćaju jednu slojevititu situaciju koja prenosi neko zbivanje, a posredno i duševno stanje. Bez obzira na to što je realizirao sugestivne metaforičke mreže koje se provlače kroz cijelu pjesmu, Polićevu je pjesničkom rukopisu svojstven visok stupanj samovolje u razumijevanju sličnosti, čega je posljedica redukcija vizualnosti i intervencija u svijet stvari koja podređuje jezičnu zbilju materijalnoj. Zbog toga se Polićevo pjesništvo doima kao tipična avangardistička potreba da riječ šokira i da ju se sagleda u novim lirskim situacijama (tako biblijski Job postaje *sjedalo privilegija i pljuvačka bogova*). Razumijevanje metafore kao *teksta* zahtijeva postojanje zajedničkoga komunikacijskoga koda lirskoga subjekta (ne nužno i empirijskog autora) i čitatelja. To je preduvjet da bi metaforička riječ, upotrijebljena u neočekivanom kontekstu, naišla na razumijevanje. Recepcija je u tom smislu uvjetovana izvanjezičnim okolnostima koje određuje čitatelj, no mora se imati u vidu da je Polićeva metafora motivirana nejezičnim razlozima.

Pitanje metaforičke motivacije zahtijeva uvid u način izgradnje rečenica koje formiraju metaforički isprepleten tekst. Riječ je o konkretnom versifikacijskom problemu, koji je usto i razlikovno-konstitutivno poetičko načelo (u *Preludiju* metafore o bijeloj hartiji, o gnjilom tijelu u *Danu mrtvih*, o grobu i lijesu u *Ledenom bludu*). Način izgradnje rečenica u znatnoj je mjeri kod Polića izvanliterarno pitanje. U nekoliko je pjesama realizirao pjesničke iskaze u kojima niže razine konstituiraju više, ali tako da same ostaju vidljive i ne ukidaju vlastitu značenjsku autonomiju. U pjesmama u kojima mu to nije uspjelo, ostvario je tautologiju pa se stihovi svode na perifrastične konstrukcije i ponavljanja konvencionalnih rečenično-intonacijskih sklopova, što bi mogao biti argument u tumačenju njegova pjesništva kao retoričkoga govora. Tendenciju retoričnosti Polić zacijelo nije ostvarivao svjesno.

Metafora-tekst stilska je kategorija, a ne formacijska, i ne pripada versifikacijskom području nego poetičkom, u najširem smislu. To je orijentacijska točka koja omogućuje da se Polićeve “rečenice-pjesme” čitaju kao cjelovit tekst, bez inzistiranja na rekonstruiranju tragova moguće unutarnje strukture. Razlikovanje metaforičkih razina teorijske je naravi i služi pojednostavnjivanju tumačenja (pa je utoliko i razmjerno nepouzđano). Neprijeporno je, međutim, posrijedi stanovita “metodologija” (što se vidi tek na razini cjeline), kod Polića utjelovljena u nepouzđanoj strukturi, koja se sastoji od metafora-rečenica (kako je već istaknuto, nije uvijek riječ o metaforama, nego i o perifrazama).

Upotreba metaforičkih rečenica i njihovo raspoređivanje nastajalo je kod Polića gdje gdje mehanički. Polićev sintaktički amalgam doima se za metaforički diskurs odveć restriktivnim pa su proučavatelji isticali problematičan status njegova slobodnoga stiha. Kao dokaz o proizvoljnom poimanju rečenice može poslužiti i interpunkcija, koja je u pjesništvu konstitutivni element značenjske mreže, dok kod Polića nije odveć komunikativna i rijetko donosi novu informaciju. Pjesnik, osim toga, nije funkcionalno segmentirao tekst (zato se, među ostalim, može govoriti o *rečenicama*, a ne o *stihovima*), čemu interpunkcija zapravo i služi. Kod Polića segmentacija ugrožava dinamiku teksta i briše razlike između govora poezije od govora proze. Njegova “osobna” sintaksa mogla bi potaknuti zaključak da je riječ o specifičnoj versifikacijskoj metodi i odbacivanju sintaktičkih pravila, no posezanje za konvencionalnim sintaktičko-ritmičkim rješenjima na planu metafore-teksta hijerarhiju značenjskih elemenata čini kadšto predvidljivom. Metafora-tekst kao koncepcija tumačenja očekuje od pjesničkog iskaza organiziran raspored riječi i rečenica, koji je rezultat svjesnoga autorskoga kreiranja konkretne situacije u koju je smješten lirski subjekt. Takva sveobuhvatna metafora sredstvo je koordinacije među razinama u tekstu i stvara mrežu funkcionalnih odnosa među metaforama na nižim razinama (riječima i rečenicama). Metafora-tekst tako postaje interpretativni sustav koji razotkriva jezične i poetološke postupke, motivirane iznutra. Unutarnja sistematičnost glavni je kriterij po kojem se može razaznati postupak izgradnje pjesme onako kako ga je zamislio pjesnik. Kod Polića ne postoji jedinstven način izgradnje metafore-teksta – očite su razlike u duljini, fabuliranju, stupnju razvedenosti, gdje gdje su vidljiva namjerna kompliciranja, nedosljedno razvijanje početnih motiva i dr. Metaforu-tekst realizirao je kao u proznom tekstu – kao *ispripovijedanu* rečenicu, odnosno niz rečenica kojima, tvorbeno, ni jedan član ne nedostaje. Taj “pripovjedni” stil najočitiji je u razgranatoj kompoziciji, koja je konstrukcijski suprotna sažetoj, metaforičkoj izgradnji. Premda je metaforički učinak postignut, u tom slučaju metafora-tekst ne uspostavlja vlastita konstrukcijska načela.

Nekoliko je razloga koji pjesme u *Psovcima* čine metaforološki indikativnima: početni motivi jednako su značenjski nosivi i među njima ni jedan nije dominantan, što je podloga za razgranatu motiviku u nastavku pjesme. Prema sredini pjesme sintaksa se sve više komplicira, nižu se sintaktički zahtjevne strofe koje se sastoje od nekoliko zavisnih rečenica, ali zahtijevaju da se čitaju kao cjelina. Nadalje, usporedno s kompliciranjem sintakse, i metafore postaju sve složenije, a njihove kombinacije sve bujnije;

postupno se izgrađuje cjelovit metaforički kontekst, u kojem se sudaraju konvencionalna i neočekivana značenja. I treće, Polić omeđuje lirsku situaciju i u nju pozicionira lirski subjekt, čvrsto među stvari i pojave materijalnoga svijeta. Na početku je subjekt samo dio nabiranja, izjednačen s ostalim entitetima, u nastavku daje mu se riječ, da bi na kraju postao nadređena svijest, figura koja koordinira cjelinu i središnja jedinica metaforičke preobrazbe (zoran je primjer obilja motiva i ekstrovertiranoga lirskoga subjekta *Ledeni blud*).

Polić raspoređuje informacije na svim razinama teksta, koji je jednakomjerno gust u svim dijelovima. Učinak je “kontinuirana metaforizacija”, nizovi metafora koji se međusobno tumače, oblikujući metaforu-tekst (tako bi se najkraće mogla opisati i *Pjesma nad pjesmama*, donekle i *Pjesma suncu*). U Polićevoj metafori-tekstu nisu svi dijelovi teksta nositelji novih značenja, mnogi pripadaju dekoraciji, a pjesnik očito favorizira neke instance u tekstu na štetu drugih. Zato i nije uspio izbjeći dekorativnu upotreba pjesničkih sredstava, pa tako i metafore (primjerice, *topola sućutne mladosti u Ledom bludu*, ili *O grobište duša, domovino moja sumorna u Finalu*). U Polića ima mnogo tzv. nultih mjesta, koja čitatelju dopuštaju da predvidi što slijedi. S mnogo objašnjenja u tekstu, Polić je narušio ekonomičnost slobodnoga stiha; otud dojam da je posrijedi poseban “versifikacijski sustav”, u kojem se tek sporadično mogu prepoznati neke otprije poznate konvencije. Anticipiranje prozne sintakse, odnosno prozne segmentacije teksta omogućuje Polićevim stihovima sintaktičku regularnost. Stvarajući paralelizme na razini cijeloga teksta, realizirao je sintaktičku koordinaciju, koja jamči da će čitatelj neke riječi zacijelo povezati i tumačiti kao cjelinu, bez obzira na njihovu značensku udaljenost.

Metafora-riječ, metafora-rečenica i metafora-tekst upućuju na razumijevanje metafore kao važne poetičke činjenice u Polićevu pjesništvu. Time se eliminiraju neka konkretna (a u našoj kritičkoj tradiciji ukorijenjena) obilježja avangardne stilske formacije koja se Poliću redovito pripisuju, jer podrazumijevaju postojanje autorske metodologije čija je zadaća bila omogućiti poeziju kao veliku metaforu zbilje onako kako ju je pjesnik vidio. Osnovni je Polićev motiv, čini se, bila baš poezija, pa je sagledavanje njegova poetičkoga sustava ujedno i definiranje njegova pogleda na narav komunikacije između jezika i zbilje. Taj idealni jezični supstrat koji svaki pjesnik propituje, neki u teoriji, a Polić u praksi, može se nazvati metafora-jezik.

Kao subordinirani pojam na planu razumijevanja pjesničke metaforike, metafora-jezik nadaje se kao mogućnost u tumačenju sveobuhvatna avangardističkoga pogleda na materijalni svijet i svagdašnju zbilju. Ona ujedinjuje pjesničke znakove koji su u odnosu prema nekoj stvari i pjesničke znakove koji su u odnosu prema drugim riječima, dakle metaforu-riječ, metaforu-rečenica i metaforu-tekst. Način njihove upotrebe svjedoči o pjesnikovu poimanju zbiljskoga svijeta. Svjestan da u jeziku postoji ime za neku stvar, pjesnik ju metaforom registrira kao pravovaljanu s obzirom na jezični sustav te ovjerava njezino ime kao apstraktnu kategoriju i adekvatnu zamjenu za konkretnu materijalnu kategoriju. Polić je nedvojbeno promišljao odnos riječi i stvari, jer je njihov odnos

imenovao, definirao i primjenjivao. Spontana “metaforizacija” stvarnosti podrazumijevala se u pjesništvu do sredine XIX. st., prije doba kada se osvijestila arbitrarnost jezičnoga znaka. Vjerojatno ne s potpunom sviješću, i Polić je istraživao granice te arbitrarnosti.

3. Metafora-funkcija i metafora-konstrukcija: Kamov i povijesna avangarda¹⁶

Opreka između pjesničke inovacije i tradicije, na kojoj se zasniva razumijevanje metafore kao funkcije i kao konstrukcije, pripada izvornim doprinosima povijesne avangarde. Sukob jezika i tradicije ni jedna formacija prije avangardne, barem kad je riječ o pjesništvu europskoga kulturnoga kruga, nije nametala kao pitanje poetičkoga i svjetonazorskoga opredjeljenja. Borba protiv književnih konvencija bila je dio sveobuhvatne borbe protiv ustaljenoga poretka i društvenoga determinizma koji paralizira inventivnost i inicijativu pojedinca. Ta se inicijativa kretala u pravcu problematiziranja tradicije i stvaralaštva koje s pomoću konvencija zabilježenih u tradiciji nije prihvatljivo. Područje originalnoga eksperimentiranja u pjesništvu za avangardiste bio je jezik, shvaćen kao mjesto suprotstavljanja tradiciji. Promišljanje o jeziku i nasljedovanje tradicije u ranoj povijesnoj avangardi postaju dvije oprečne spisateljske strategije. Dijalektička napetost između njih omogućuje prepoznavanje koncepcije metafore-funkcije, koja pripada sferi teorijskoga promišljanja o teleološkom aspektu pjesničkoga jezika, i metafore-konstrukcije, koja pripada konkretnoj razini realizacije diskursa i ujedinjuje, kao krovni pojam, sve tipove metaforičkoga iskaza na razinama nižima od diskursa (ovdje se taj pojam razumije kao nadtekstualnu instancu koja koncentrira svojstva svih jezičnih razina na kojima se metafora ostvaruje i na kojima je njezin učinak vidljiv, od teksta prema rečenici do riječi). Metafora-konstrukcija ujedinjuje metaforičke operacije na svim razinama u pjesmi kao glavni modus odupiranja stilističkoj inerciji koju proizvode pjesničke konvencije. Takva je metafora nerijetko primjer verbalizacije i stilizacije, mjesto na kojemu se susreću različite programske smjernice i koje postaje svojevrsni “subkod” nekog pjesnika. Polićeva jezična svijest nije zasićena poetičkim materijalom i formacijskim amblemima, ali svjedoči o dvjema tendencijama – protivljenju tradiciji i čvrstoj opredijeljenosti za oblikovanje vlastite zbilje, paralelne materijalnoj zbilji. Vjera u moć poetske konstrukcije u preoblikovanju zbilje odraz je uvjerenja da se stvar može promijeniti posredstvom riječi – ako metafora pridruži nekoj stvari njoj do tada nepoznato svojstvo, ta stvar postaje drukčija, mijenja svoj oblik i dobiva novu funkciju.

Metafora kao konstrukcija poetičko je mjesto koje najviše mobilizira pjesnikov imaginarij, no ima u tom pristupu ponešto od ceremonijala avangardističke mode, pogotovo zato što Polić ipak ostvaruje dijalog s tradicijom, upravo na polju metaforičkoga dekora, što je s obzirom na deklarirani antitradicionalizam svojevrsni paradoks.

¹⁶ O pojmu povijesne avangarde kao završene i zaokružene epohe usp. Bürger (2007).

Metafora-konstrukcija uspostavlja sustav postupaka kojima je svrha omogućiti pjesniku da oslobodi svoju invenciju, ali istodobno ne onemogućuje dijalog s književnim naslijeđem. U književnopovijesnom kontekstu i u odnosu prema tradiciji metafora-konstrukcija može se čitati kao metafora-funkcija, što može biti glavna smjernica u situiranju Polićeve *Psovke* u umjetničku paradigmu kojoj je pripadala te definiranju društveno-civilizacijskih okolnosti u kojima se oblikovala.

Funkcija metafore u *Psovcu* jest poremetiti poredak u vanjskoj zbilji, krenuti od nulte točke na kojoj stvari i pojave nemaju zadana obilježja i iskristalizirati ona obilježja koja neku stvar čine dijelom zamišljene zbilje i svakidašnjicom lirskoga subjekta kao paradigmatškoga slobodnoga čovjeka. Funkcionaliziranje upotrebe metafore u pjesničkom tekstu i njezino instrumentaliziranje u svrhu svjetonazorskoga pozicioniranja u jasno naznačenim društvenim okolnostima pripada ranoj, borbenoj fazi povijesne avangarde. Interpretacijska postavka o konstrukciji zapravo je potraga za Polićevom “metapoezijom”, a postavka o funkciji instrument čitanja njegova utopijskoga projekta.

Konstrukcija i funkcija u odnosu su sredstvo–cilj: “posuđivanje” ideja iz zbilje u *Psovcu* nema svrhu njezina oponašanja, nego konstituiranja vlastite autonomije unutar te postojeće, neprijateljske zbilje. Nije to, dakle, pjesništvo koje nastoji oponašati sadašnjost, nego želi biti sastavni dio sadašnjosti, želi pripadati umjetničkom pokretu koji je negativno određen prema neposrednoj prošlosti, a afirmativno prema budućnosti. Konstrukcija kao metapoetsko sredstvo ostavlja tragove u tekstu i svojevrсна je unutarnja gramatika koja znatno utječe na konačan oblik pjesme, a svojim suživotom s idejom o funkciji metafore uvjetuje i njezin sadržaj. Njihov je odnos praktične naravi – konstrukcija upućuje na tehničke postupke koji svjedoče o poetičkom smjeru, a funkcija upozorava koji su sadržaji mogli ispuniti svrhu pjesničkoga teksta, o kojoj je pjesnik sigurno imao stanovitu svijest. Kako Polić nije dospio konstituirati književni program, zapravo se nije izravno suočio s naslijeđenom tradicijom, no izgradio je protiv nje učinkovito oruđe, koje, međutim, vjerojatno zbog svojega razbarušenoga diskursa, nije moglo imati primjerenu recepciju u suvremenika.

Poetika *Psovke* ima, dakle, konkretna povijesnopoetička uporišta. Njezina tematika donekle izlazi iz okvira metaforoloških interesa, no važna je za pokušaj konstituiranja poetološkoga modela koji bi povezivao Polićev opus s dominantnim obilježjima avangardne stilske formacije¹⁷. U kontekstu govora o njegovoj pjesničkoj poetici, tumačenje metaforike ne zahtijeva strogo književnopovijesni pristup, pa ga nije nužno uspoređivati s pjesnicima koji su mu neposredno prethodili niti istraživati njihov objektivni odnos. S uvjerenjem da postoji dominantna nit koja povezuje njegov opus s avangardnom paradigmom, a koja se manifestira na konkretnim spisateljskim konvencijama (koje uključuju i metaforički sustav) te u odnosu prema zbilji i aktualnoj umjetničkoj sinkroniji, ta se poetička nit može predočiti hijerarhijski: na najnižoj su razini individualna Polićeva pravila razasuta po pjesmama, koja nemaju nikakvu

¹⁷ O avangardi kao stilskoj formaciji usp. Flaker (1976).

teorijsku pozadinu, nisu naišla na odjek u suvremenika i ostala su svojstvena samo svojem autoru. Na najvišoj je razini Polićevo baštinstvo duha epohe, u kojem se zrcali duhovno stanje koje je iz pozadine upravljalo njegovim književnim stvaralaštvom.

Budući da je u hrvatskom pjesništvu prvih godina XX. stoljeća dominantna paradigma moderna, svaki se novi umjetnički pokušaj ogledao kroz prizmu modernističke norme. Taj dijalog nije išao u smjeru potpunoga osporavanja, kao što je bio slučaj u mnogim europskim književnostima. U Polića je prevladala potreba ideološkoga razračunavanja s državotvorno-domoljubnim imperativom književnoga stvaralaštva, koji je kroz cijelo XIX. stoljeće, pa i na početku XX. stoljeća, bio konstitutivna sastavnica umjetnikova društvenog angažmana. Hrvatska društvena zbilja nije nudila mogućnost preispitivanja mitskoga tkiva pjesnika kao učitelja i ideologa. Frustracija tom zbiljom glavna je ishodišna točka Polićeve kritike, s toga je mjesto započelo konstituiranje njegova književnoga diskursa koji je tek poslijeratna kritika prepoznala kao dio avangardnoga pokreta. S modernom *Psovku* povezuje neposrednost u iznošenju osjećaja, ali razdvaja neposrednost u izvedbi koja smanjuje ulogu svjesna autorskoga postupka. Još su dva poetička obilježja u skladu s modernom: personalnost lirskoga subjekta i emocionalno hipertrofiranje kao posljedica gomilanja izravnog ispovjednoga govora lirskoga subjekta. Uočljivo je izbjegavanje ustaljenih rimarijskih obrazaca i formalnih konvencija koje su bile okarakterizirane kao esteticističke. U *Psovci* je Polićev otpor prema tradiciji ostao deklarativan i smješten na nesigurno tlo pjesnikova općega bunta što je bio uvjetovan osobnim teškoćama. Ne može se stoga govoriti o antitradicionalističkoj strategiji protiv dominantne modernističke paradigme – nesporno je odbacivanje poetskih rekvizita moderne, no Polić nije poetički razradio svoj pjesnički “antisustav”, iako je nedvojen njegov antagonizam prema književnom životu unutar kojega je djelovao. Upravo je paradoksalna značajka Polićeva pjesničkoga opusa upućenost na tradiciju i normu, kojima je svojim pjesničkim eksperimentima obnovio smisao u nepovoljnim društvenim okolnostima. Antitradicionalističko nagnuće možda je bilo i kočnica njegovu pjesničkom stvaralaštvu, jer je rehabilitiralo gotovo romantičko naglašavanje imaginacije. Spontano istraživanje značenjskih mogućnosti riječi, eksperimentiranje sa sintaktičkim i versifikacijskim procedurama, dugi nizovi homonima i sinonima, guste metaforičke mreže i perifrastičnost uzrokovali su semantičku neodređenost, koja svjedoči o nediscipliniranom pristupu semantičkoj građi i nemogućnosti eliminiranja dekora, ali održava napetost i razmjernu koordiniranost svih dijelova pjesme. Metafora je stoga primjeren pokazatelj gradnje Polićeve poetske konstrukcije i funkcionalnosti njegova poetskog diskursa, mjesto na kojemu su razvidna sva njegova poetička susretanja i razilaženja, a na pitanju opredjeljenja za ili protiv tradicije mogu se razumjeti ključne aporije hrvatske moderne kao heterogene i tek djelomično konstituirane stilske paradigme.

U *Psovci* je metafora djelatno načelo i odraz stalne napetosti između unutarnje i materijalne zbilje, glavno sredstvo i poništavanja i eksponiranja poetske ekspresivnosti, povijesopoetičko oruđe koje je Polića ispreplelo s prethodnim književnim tradicijama i

osudilo na proizvoljne analogije, koje s europskom avangardom nemaju ništa zajedničko. Današnja je čitateljska pozicija još i više u službi instrumentalizacije metafore jer zanemaruje apstraktnost njezine naravi, iskorištavajući ju u metodološke svrhe. Taj se hermeneutički postupak teško može izbjeći, s obzirom na inicijalnu pretpostavku da se metaforika *Psovke* može tretirati kao književnopovijesna kategorija koja ima u stilskoformacijskom smislu konkretna i prepoznatljiva obilježja. Ona nisu ipak objektivne veličine, pa je njihov konačan oblik rezultat procesa interpretacijske rekonstrukcije. Metafora-konstrukcija jedini je poetički sloj koji je unaprijed zadan i kao takav podliježe rekonstrukciji, a kako je metafora-funkcija svojevrsna projekcija konstrukcije, ne može se ovjeriti književnopovijesnim činjenicama jer je posljedica dijaloga između interpretacijski rekonstruiranoga i dokumentacijskoga materijala (u Polićevu slučaju biografske građe). Inzistiranje na metafori u interpretaciji može poslužiti kao sredstvo književnopovijesnoga uvida, ali nije objektivna metoda koja bi mogla dovesti do neupitnih činjenica o Polićevu opusu; nije, međutim, ni subjektivna metoda, jer se oslanja na pojedinačna ostvarenja u njegovu pjesničkom korpusu koja svojim formalnim obilježjima upućuju na konkretna poetička pravila, što omogućuje ovjeru metodoloških instrumenata kao što su metafora-konstrukcija i metafora-funkcija, a koji tumače izvanknjiževni aspekt pjesnikove upotrebe metafora. Ta konfiguracija metaforičkoga korpusa može biti metodološki opravdana kao svojevrsni “organizirani kontekst” unutar kojega metafore u *Psovci* mogu biti tumačene. Objektivna ograničenja i iznimke diktira sama zbirka. Nekoliko ih je neizbježnih: razlike među pjesmama svjedoče o promjenjivosti autorskoga senzibiliteta i utječu na primjenu metafore-konstrukcije, jer načelo konstruktivizma ne ostaje sačuvano; metafora-funkcija također se različito manifestirala u pojedinačnim pjesmama, funkcija kao jedinstveni književnopovijesni okvir unutar kojeg se pjesnik kretao, a konstrukcija kao poetički postulat, koji je zamišljeni temelj njegove pjesničke realizacije. Metafora-funkcija tumači, dakle, formacijski kontekst, ali samo onaj njegov segment kojemu se Polić sam pridružio, deklarativno ga određivši kao civilizacijsko i kulturno naslijeđe kojemu želi pripadati, i služi kao instrument s pomoću kojega se opisuje pjesnikova formacijska svijest. U tu se svrhu minimaliziraju razlike, a ističu sličnosti, i to s pomoću terminološkog aparata koji je osmislila povijesna avangarda (i konstrukcija i funkcija pripadaju njezinim terminima indikatorima, s pomoću kojih su se europski avangardisti autoreferirali). Na taj način, rekonstruirani pjesnički materijal postaje građa koju treba integrirati u suvremeno čitanje, koje se, upravo zahvaljujući oslanjanju na rekonstrukciju, čuva od apriorizma, svojstvenoga kritičkim strategijama koje su pratile Polića kroz cijelo XX. st., uvijek čitateljevu svijest nadređujući pjesnikovoj.

Literatura¹⁸:

- Brida, Marija, *Misaonost Janka Polića Kamova*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1993.
- Bürger, Peter, *Teorija avangarde*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2007.
- Čerina, Vladimir, "Dugovi i naplatci", *Kritika*, 2, 1921, br. 3, str. 109–111.
- Kaštelan, Jure, "Janko Polić Kamov", *Republika*, 6, 1950, br. 11/12, str. 835–836.
- Flaker, Aleksandar, *Stilske formacije*, Liber, Zagreb, 1976.
- Flaker, Aleksandar, *Poetika osporavanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- Ivanišin, Nikola, *Tradicija, eksperiment, avangarda*, Čakavski sabor, Split, 1975.
- Ivaštinović, Jakov, "Osvrt na jezik u djelima Janka Polića Kamova", *Jezik*, 3, 1954, br. 2, str. 46–51.
- Ivaštinović, Jakov, "Poezija Janka Polića Kamova", *Riječka revija*, 5, 1956, br. 5, str. 236–247.
- Kravar, Zoran, "Liričnost Polićeve Psovke", *Gordogan*, 6, 1984, br. 15/16, str. 240–254.
- Marjanović, Milan, "Janko Polić Kamov", *Savremenik*, 2, 1907, br. 11, str. 702–703.
- Matoš, Antun Gustav, "Lirika lizanja i poezija pljućkanja", *Hrvatska smotra*, 3, 1907, br. 11, str. 547–551.
- Milanja, Stjepko, "Pjesništvo Janka Polića Kamova", *Književna revija*, 36, 1996, br. 5/6, str. 119–131.
- Petrač, Božidar, *Kamov* (bibliografija), NSB, Zagreb, 1980.
- Popović, Bruno, *Ikar iz Hada*, Kolo, Zagreb, 1970.
- Slabinac, Gordana, *Hrvatska književna avangarda*, August Cesarec, Zagreb, 1988.
- Šimić, Stanislav, *Dalekozor duha*, DHK, Zagreb, 1937.
- Urem, Mladen, *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*, Rival, Rijeka, 2006.
- Župić, Stanislav, "Pesnik psovke", *Zapisi*, 5, 1931, knj. IX, sv. 3, str. 129–135; sv. 4, str. 193–200.

¹⁸ U popisu su navedene samo one bibliografske jedinice koje se izravno bave *Psovkom* ili avangardnom formacijom, a konzultirane su u ovom radu.

SUMMARY

Tea Rogić Musa

METAPHORS IN *PSOVKA* BY JANKO POLIĆ KAMOV – CONTRIBUTION TO POETIC CONSTITUTION OF CROATIAN AVANT-GARDE POETRY

The article describes metaphors in poetic collection *Psovka* by Janko Polić Kamov according to two interpretational contexts: author's opposing to modernistic canon by delamination of semantic and versification's emblems and contribution to articulation of formative characteristics of croatian poetic avant-garde. According to possible typology of poetic metaphors on five levels – as word, sentence, text, function and construction – destruction of canon is recognized on first three levels until principles of avant-garde are formed on level of function as poetic orientation. Metaphor as function and construction includes Polić in style complex of avant-garde and indicates deviations from aesthetics of croatian moderna. The formal aspect suggests regular syntactic schemas so transparency of metaphorical patch is allowed by identification of proceedings author's intention as signs his metapoetic abilities.

Key words: *metaphor; word; sentence; text; function; construction; avant-garde*